

УДК 140.8:165.742; [37.091.3:17]

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.26>

Семенюк Катерина Сергіївна,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри етики та естетики

*Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

orcid.org/0009-0001-0638-0126

k.s.semeniuk@udu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті проаналізовано проблему формування гуманістичного світогляду здобувачів вищої освіти в умовах війни як стратегічного завдання сучасного освітнього простору. Підкреслено, що екзистенційна криза, спричинена війною, вимагає від системи вищої освіти звернення до фундаментальних гуманітарних практик – етики, естетики, філософії та мистецтва – як інструментів збереження духовної цілісності особистості, моральної орієнтації, емпатії та довіри до буття. У фокусі аналізу – концептуальні основи сучасного гуманізму в українській філософській думці, зокрема ідеї оновленого гуманістичного підходу, що формується на тлі війни як відповідь на загрозу дегуманізації.

Окреслено роль системи вищої освіти як простору світоглядної стабілізації, а також розкрито значення кафедри етики та естетики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова як інституції, що послідовно здійснює формування аксіологічної стійкості, здатності до морального вибору, критичного мислення та культури діалогу. Розглянуто змістові аспекти освітніх програм і технологій навчання кафедри, що ґрунтуються на принципах гуманізму й людиноцентризму. Акцентовано на важливості збереження гуманітарного ядра у структурі вищої освіти, зокрема дисциплін етичного й естетичного спрямування, як передумови повноцінного функціонування гуманізму, загальнолюдських цінностей і суспільної солідарності в умовах війни й у процесі післявоєнного відновлення. Підкреслено, що гуманістичний світогляд у сучасному університеті є не лише академічною, а й цивілізаційною потребою.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичний світогляд, етика, естетика, гуманітарна освіта, екзистенційна криза, людяність, духовна стійкість, університет.

Semeniuk Kateryna,

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor at the Department of Ethics and Aesthetics

Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy

Dragomanov Ukrainian State University

orcid.org/0009-0001-0638-0126

k.s.semeniuk@udu.edu.ua

FEATURES OF FORMING A HUMANISTIC WORLDVIEW IN STUDENTS OF THE UKRAINIAN STATE UNIVERSITY NAMED AFTER MYKHAILO DRAGOMANOV IN THE PROCESS OF STUDYING ETHICAL AND AESTHETIC DISCIPLINES

This article explores the formation of a humanistic worldview among students of higher education during wartime as a strategic task of the modern educational space. The existential crisis caused by war highlights the need for higher

education to engage with fundamental domains of the humanities – ethics, aesthetics, philosophy, and the arts – as essential instruments for sustaining spiritual integrity, moral orientation, empathy, and trust in being. The analysis focuses on the conceptual foundations of contemporary humanism in Ukrainian philosophical discourse, particularly on the emergence of a renewed humanistic approach shaped by the experience of war as a response to the threat of dehumanization.

The article outlines the role of the higher education system as a space for worldview stabilization and emphasizes the significance of the Department of Ethics and Aesthetics at Dragomanov Ukrainian State University as an institution that fosters axiological resilience, moral agency, critical thinking, and a culture of dialogue. It examines the structure and content of the department's educational programs and teaching technologies, which are grounded in the principles of humanism and person-centeredness. Particular attention is paid to the importance of preserving the humanities core – especially ethics- and aesthetics-based disciplines – within higher education as a precondition for sustaining humanistic values, moral responsibility, and social solidarity both during the war and in the process of postwar recovery. The article concludes that cultivating a humanistic worldview in the modern university is not merely an academic priority but a civilizational imperative.

Key words: humanism, humanistic worldview, ethics, aesthetics, humanities education, existential crisis, humanity, spiritual resilience, university.

Актуальність теми дослідження. Початок ХХІ ст. схарактеризував розвиток людства глибокою не лише соціальною кризою, а насамперед кризою екзистенційною, кризою політичних і суспільних цінностей людського буття – цінностей свободи, гідності, толерантності. Війна – це найвища форма соціальної катастрофи, яка не лише руйнує інфраструктуру й економіку, а й ставить під загрозу базові етичні й духовні орієнтири суспільства. Вона оголює найглибші суперечності в людській природі: поряд із героїзмом – жорстокість, поруч із жертовністю – дегуманізація. Саме тому в умовах російсько-української війни гуманізм постає як рятівна ідея, як ціннісна альтернатива нищівному розпаду людського в особистості й суспільстві.

Звернення до гуманізму в умовах війни – це не розкіш, а життєва необхідність. Це спосіб зберегти людину в людині, а суспільство – як простір спільного ціннісного життя. Це також механізм довгострокової стратегії післявоєнного відновлення України: не лише економічного, а духовного, морального, освітнього. Адже лише суспільство, що сповідує гуманізм, здатне побудувати майбутнє без повторення трагедій минулого.

Аналіз досліджень. Проблема реабілітації гуманізму з усією очевидністю постала із другої половини ХХ ст. у працях М. Гайдеггера, В. Франкла, А. Печчеї, А. Швейцера, В. Кременя, Г. Балла. Питання про гуманізм загалом і формування гуманістичного світогляду зокрема постають у світлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну як нагальні й украй важливі. Саме тому ця проблематика не

сходить із наукового поля філософського, культурологічного та педагогічного дискурсу. Гуманізм постає наріжною темою останніх років у наукових доробках Н. Хамітова, С. Крилової, Л. Шашкової. Виробленню ефективних філософсько-освітніх стратегій на принципах гуманізму присвячені роботи Н. Шакуна, С. Сідлецького, А. Шандар, Є. Ліндіної. Аспекти розвитку гуманітарної та філософської освіти сьогодення розглядаються в публікаціях В. Андрущенка, С. Русакова, К. Гончаренко.

Метою дослідження є вивчення особливостей формування гуманістичного світогляду здобувачів вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова у процесі вивчення етико-естетичних дисциплін.

Виклад матеріалу дослідження. Освіта не є чимось зовнішнім стосовно інших сфер життєдіяльності людини. Процеси, що відбуваються в освіті, мають розглядатися лише в комплексі проблем людства, найважливішою з яких є забезпечення добробуту, виживання та стійкого розвитку людської спільноти. Гуманізм, як світогляд і філософія, що ставить людину, її права та гідність у центр суспільного устрою, стає опозиційним до агресивної ідеології, яка заперечує цінність індивіда. У суспільно-політичному контексті «війна в Україні стала каталізатором для неототалітаризму, але вона є й каталізатором для нового гуманізму, хвилі якого розходяться по всьому світу, нейтралізуючи неототалітаризм» (Khamitov, 2023).

Перед державою, освітою і лідерами думок натеper стоїть одне з найголовніших завдань – формування в українцях

гуманістичного світогляду. Саме такий стан речей змушує освітян звернути свій погляд на гуманізм як світоглядну орієнтацію, що є антагоністом неототалітаризму («путінізму»). Постала гостра необхідність звернутися до людяності, до окремої людини та всього, що становить її сутність.

У період екзистенційної кризи – війни, втрати, соціального розпаду, культурної травми – система вищої освіти не може залишатися нейтральною. Вона або стає інструментом відновлення, або, нехтуючи гуманістичними засадами, поглиблює розрив між знанням і цінністю. Саме тому звернення до гуманізму в освітньому просторі є не лише педагогічною потребою, а моральною вимогою часу.

Вища освіта покликана не просто формувати компетентності, а виховувати зрілу особистість, спроможну до відповідального вибору, співчуття, критичного мислення, діалогу та духовної витривалості. У цьому контексті гуманізм виступає світоглядною основою, що дозволяє переосмислити освітню функцію університету: не як передача технічних навичок, а як простір духовного формування, де людина постає як мета, а не як ресурс.

Особливої актуальності гуманістична переорієнтація набуває у період війни, коли студенти та викладачі стикаються з досвідом втрати, екзистенційної тривоги, відчуття безсилля. У таких умовах гуманістичний підхід у навчанні – через філософію, етику, естетику, мистецтво, культуру – може слугувати механізмом внутрішньої стабілізації, шляхом до віднайдення сенсу й відновлення довіри до світу.

Звернення вищої школи до гуманістичних цінностей – це також шлях до консолідації суспільства, адже університети залишаються одним із небагатьох соціальних інститутів, здатних забезпечити міжособистісний, міжнаціональний і міждисциплінарний діалог на основі поваги до людської гідності. У цьому полягає їхній потенціал не лише академічний, а й цивілізаційний.

У наукових джерелах можна віднайти безліч визначень гуманізму, які так чи інакше можна звести до визнання людини найбільшою цінністю. «Гуманізм (від лат. *humanus* – людський) – світоглядна настанова, що визначає ставлення до будь-якої людини як до унікальної особистості, що має право на творчу самореалізацію

і на полегшення страждань, пов'язаних з колізіями людської природи й кінцевістю людського життя» (Хамітов, & Крилова, 2023 с. 54).

У педагогіці гуманізм розуміється як найвища якість сучасної людини, як людяність, любов до людей, як високий рівень терпимості, толерантності, як повага до особистості. Гуманізм – це більше, ніж етична доктрина, оскільки прагне усвідомити всі сфери й форми прояву людяності людини в їх специфіці та єдності. Це означає, що завдання гуманізму – інтегрувати й культивувати на рівні світогляду та способу життя етичні, юридичні, цивільні, політичні, соціальні, національні й транснаціональні, філософські, естетичні, наукові, життєзмістовні, екологічні та всі інші людські цінності.

Саме через освітні спільноти й освітні процеси може бути реалізована імплементація гуманістичних цінностей у соціокультурний простір, справжня взаємодія між суб'єктами соціокультурного простору, яка сприятиме справжній, стійкій гуманізації суспільства. Освітній простір є «першою ланкою» війни за кожен свідому особистість, кожного активного громадянина.

Філософське підґрунтя навчально-виховного процесу становлять принципи пріоритету людини як особистості, свободи вибору цінностей, реалізації можливостей саморозвитку, єдності національних і загальнолюдських інтересів, системності, взаємозв'язку теорії та практики, гуманітарного та природничого знання; навчальний процес здійснюється на основі плюральної методології соціального пізнання, факторного аналізу суспільних явищ, усвідомлення цивілізаційної єдності людської історії, толерантності у взаємодії народів і культур, дискурсної форми (технології) організації навчання та виховання особистості (Андрущенко, 2015, с. 11).

«Вищі навчальні заклади стають не просто місцем отримання професійних знань, але й платформою для формування стійкої життєвої позиції, громадянської відповідальності, лідерських якостей та здатності до командної роботи. Заклади вищої освіти мають унікальну можливість і відповідальність виховувати молодь, здатну ефективно впоратися із сучасними викликами, включно з поствоєнною відбудовою. Це вимагає від вишів не лише передачі знань, а й створення умов для комплексного

розвитку особистості, включаючи саморозвиток і самоствердження студентів» (Линдіна, & Кот, 2024, с. 63).

Формування гуманістичного світогляду неможливе без активної участі академічних структур, які спеціалізуються на вивченні морально-естетичного виміру людського буття. У цьому сенсі кафедра етики та естетики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова виконує стратегічно важливу місію – вона виступає осередком філософсько-гуманітарної просвіти, джерелом світоглядної стабілізації та моральної орієнтації для студентства. Кафедра є цілісним науковим, навчально-методичним і організаційним центром морально-естетичної освіти та виховання студентів університету. Кафедра етики та естетики забезпечує викладання ключових дисциплін, як-от «Етика», «Естетика», «Філософія культури», «Професійна етика», «Професійна етика і академічна доброчесність», «Художній стиль», «Етико-естетична традиція в українській педагогіці», які не лише формують базові знання, а й розвивають здатність до рефлексії, морального вибору, співчуття.

Серед усіх гуманітарних наук саме етика й естетика мають унікальний потенціал впливу на світогляд людини. Ці дисципліни не лише дають знання про мораль чи красу, а безпосередньо формують ціннісне ядро особистості, її здатність до співпереживання, морального вибору, чутливості до сенсу буття. Вони звертаються не до функціональних навичок, а до духовного світу, інтимного простору переживання добра, справедливості, гідності.

Етика в її філософському вимірі може бути визначена як рефлексія над моральними засадами людського буття. Отже, слушно кваліфікувати її як особливу галузь наукового знання, предметом якої є закономірності виникнення, розвитку та функціонування моралі, сучасне людське ставлення до неї, перспективи подальшого розвитку людства (Етика, 2023, с. 16). У процесі вивчення етики здобувачі вищої освіти формують моральну автономію – здатність самостійно мислити й оцінювати дії з позицій загальнолюдських цінностей. Вона привчає до рефлексії над власною поведінкою, сприяє становленню морального «Я», що є основою гуманістичного ставлення до світу. Етичні категорії – справедливість, гідність,

повага, свобода, обов'язок – формують антропоцентричну картину світу, у якій людина є не засобом, а метою. Це – безпосереднє втілення гуманістичного принципу: «людина – найвища цінність».

Естетика – філософська наука, що вивчає закономірності почуттєвого освоєння світу людиною, загальні закони розвитку мистецтва, художньої творчості та формування почуттєво-емоційної культури людини (Естетика, 2015, с. 22). Без краси як явища, без мистецтва з його безмежним змістом у душі людини втрачається величезний, осяяний сонцем світ високих думок і почуттів. Естетика апелює до емоційного інтелекту, до здатності людини бачити цінність у прекрасному, трагічному, сублімованому. Через мистецтво, яке є предметом естетичного аналізу, формуються глибокі емпатійні механізми. Людина співпереживає герою, трагедії, поразці, перемозі – і вчиться розуміти іншу людину, визнавати її унікальність.

Етика й естетика разом формують цілісну гуманістичну парадигму: етика – як вектор дії, естетика – як вектор сенсу. Вони навчають мислити не технічно, а екзистенційно: не «як зробити?», а «чи варто робити?», «для чого це?», «якою ціною?». Така постановка питань є основою відповідального світогляду, що протистоїть утилітаризму, агресивному прагматизму, байдужості.

Під час війни, коли постає загроза дегуманізації, саме етика й естетика допомагають зберегти внутрішній компас. Вони стають простором опору духовній катастрофі, яку несе насильство. Моральна й естетична освіта – це захист людяності в її найвразливішій формі – у серці молодої людини. Етика й естетика не просто формують знання. Вони формують особистість, здатну до співчуття, саморефлексії, морального вибору й творення культури миру. Саме тому ці дисципліни є незамінними у процесі формування гуманістичного світогляду, який так необхідний для відновлення і збереження людської спільноти – як у мирний, так і у воєнний час.

Окрім того, кафедра етики й естетики є базовою для проведення «Навчальної культурологічної практики» для здобувачів першого року навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» усіх спеціальностей університету. Головною метою навчальної культурологічної

практики є формування світоглядних основ першокурсників, розвиток творчого потенціалу та підвищення рівня загальної культури майбутніх педагогів і фахівців через ознайомлення з мистецько-культурними пам'ятками, музеями, театрами та діяльністю видатних постатей в українській культурі, що сприятиме вихованню патріотизму та національної гідності, наповненню подальшої професійної діяльності студентів знаннями національної та світової культури. А основним завданням культурологічної практики є формування цілісного світогляду студента у процесі опанування мистецько-культурної спадщини (Шульга, 2017).

Навчання на кафедрі засноване на особистісно орієнтованому підході, де студент – не пасивний реципієнт інформації, а активний учасник діалогу. Через філософські дискусії, аналіз художніх текстів, інтерпретацію мистецьких творів формуються культура мислення, здатність чути іншого, осмислювати суперечності буття, бачити людину як цінність.

Наукова діяльність викладачів кафедри етики та естетики УДУ імені Михайла Драгоманова безпосередньо спрямована на осмислення проблеми гуманізму в умовах сучасних викликів. Наукові праці викладачів кафедри присвячені питанням моральної відповідальності, духовної автономії особистості, етики діалогу, феномену краси як духовної категорії. Тематика студентських і аспірантських досліджень, які оприлюднюються під час проведення щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих науковців та науково-педагогічних працівників «Етико-естетична традиція у вітчизняній культурі», також орієнтована на гуманістичну проблематику – від моральної рефлексії щодо війни до філософії співпереживання, від гендерної етики до художнього осмислення трагізму буття.

Викладачі кафедри не лише викладають, а й активно беруть участь у формуванні гуманістичного освітнього середовища: організовують публічні лекції, читацькі клуби, дискусійні платформи, під час яких обговорюються питання цінностей, толерантності, культури спілкування. Особливий акцент робиться на формуванні моральної стійкості й емпатії в умовах соціальних потрясінь.

У час, коли війна торкається не лише територій, а й світоглядів, кафедра етики та естетики

УДУ імені Михайла Драгоманова виконує роль простору опору темряві. Тут формуються не просто фахівці, а люди, здатні нести у світ світло гуманізму, повагу до життя, здатність відстоювати гідність і шукати сенс навіть у межових ситуаціях.

Ефективність формування гуманістичного світогляду значною мірою залежить від застосування дієвих методів навчання і виховання, які передбачають не лише передачу знань, а й створення середовища для особистісного зростання, моральної рефлексії та міжсуб'єктної взаємодії.

Основним методом є діалог – відкритий, неієрархічний, співтворчий. Викладач і студент виступають рівноправними суб'єктами пізнання. Це забезпечує не лише глибше засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток навичок аргументації, етичної позиції, толерантного слухання.

Кафедра активно впроваджує семінари-дискусії з актуальних тем: «Гідність і свобода: де межа компромісу?», «Мистецтво і війна: бути людиною», «Чи можливий гуманізм у тотальній кризі?». Такі заняття не мають правильних відповідей, але формують у студентів мислення, чутливе до цінностей.

У навчальному процесі широко застосовується аналіз етичних кейсів – конкретних ситуацій, що містять моральну проблему. Наприклад: «Чи має лікар право відмовитися від пораненого ворога?» або «Свобода слова під час війни: межі допустимого». Це формує моральну автономію та здатність до практичного етичного вибору.

Аналіз художніх і філософських текстів: на заняттях використовується естетичне мислення як форма інтуїтивно-морального осмислення реальності. Аналізуються твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Франца Кафки, Василя Стуса, Альбера Камю, Ліни Костенко, а також сучасні культурні феномени. Через текст – до переживання, через образ – до морального розуміння.

Кафедра підтримує ініціативи студентів, пов'язані з волонтерством, меморіальними акціями, мистецькими виставками, читаннями поезії воєнного часу. Ці практики інтегрують гуманістичні цінності в конкретну діяльність, перетворюючи теорію на досвід.

Усі зазначені методи спрямовані на створення особистісно орієнтованого гуманістичного

простору, де знання – це не просто інформація, а інструмент формування зрілої, відповідальної, моральної особистості. «Філософська освіта і наука дають можливість глибше розуміти й аналізувати складні проблеми сучасного світу, а також активно впроваджувати філософські концепції у практичну діяльність» (Русakov, 2024, с. 22).

Незважаючи на те, що дисципліни, закріплені за кафедрою, – це науки, які вивчають і піднімають на рівень усвідомлення найважливіші сфери людського буття, становище естетики й етики в закладах вищої освіти кардинально змінилося. Останніми роками ми спостерігаємо скорочення годин дисциплін гуманітарного спрямування, їх уніфікацію, ліквідацію системи іспитів і традиційних заліків (Гончаренко, 2020, с. 153). Гуманітарні дисципліни, які покликані формувати загальнолюдські цінності та навички міжособистісних відносин, поступово знищуються.

Етику й естетику дедалі частіше включають до інтегрованих курсів, як-от «Філософія» або «Культурологія», що призводить до розчинення цілісного гуманітарного змісту й неможливості глибокого опрацювання фундаментальних понять, без яких неможливе осмислення буття, краси, совісті, любові, відповідальності.

Скасування обов'язкових форм контролю знань із гуманітарних дисциплін під приводом розвантаження студентів призводить до формального ставлення до предметів, які потребують не просто механічного запам'ятовування, а внутрішнього переживання і морального залучення. Дисципліни, що мають формувати людяність, опиняються у статусі «необов'язкових».

В умовах скорочення фінансування університетів адміністрації змушені віддавати пріоритет спеціалізованим, «прикладним» дисциплінам, які, на думку роботодавців, є більш конвертованими на ринку праці. Гуманітарні науки, які не мають прямого економічного еквівалента, вважаються «непрофільними», другорядними. Така логіка веде до технократизації вищої освіти та втрати її духовної місії.

Задекларовані 25% вибіркового дисциплін, які нібито мають урахувати інтереси студентів, часто залишаються декларацією, а не реальним механізмом демократизації освіти. Курси з етики чи естетики або взагалі не потрапляють до переліку вибіркового, або подаються

в такому вигляді, який не відповідає глибокому гуманітарному змісту. Вибір студентів водночас імітується, а не підтримується.

У суспільній свідомості зростає запит на практичні, «прибуткові» знання. Це призводить до втрати розуміння гуманітарних наук як форм творення сенсу, цінностей, ідентичності. Університети дедалі менше формують особистість, і дедалі більше – навчають «користуватися інструментами». У результаті людина перестає бути метою освіти, а стає ресурсом або гвинтиком системи.

На жаль, гуманітарна спільнота часто не чинить належного опору цим тенденціям. Відсутність публічного дискурсу на захист етики, естетики й інших фундаментальних дисциплін підсилює їхню маргіналізацію. Це тиша – тяж форма втрати гуманістичного світогляду.

Втрата автономного статусу етики й естетики в системі вищої освіти – це не лише проблема академічного менеджменту, а загроза для культури, духовності, самої ідеї університету. Без цих дисциплін освіта перетворюється на інженерію навичок, позбавлену морального змісту й естетичного сенсу. А суспільство, що не навчає людей мислити про добро й красу, ризикує втратити людяність як свою основу.

Кожна війна залишає після себе не лише руїни міст, а й глибокі рани в людській душі. Відновлення будинків, інфраструктури, економіки – це питання ресурсів. Але відновлення довіри, гідності, співчуття, віри у справедливість – це питання світогляду. І саме тут гуманізм постає не як ідеологічна опція, а як екзистенційна необхідність для відродження українського суспільства.

Війна породжує страх, озлоблення, зневіру. Часто – апатію та моральне притуплення. Повернутися до життя – означає повернутися до цінностей. Гуманістичний світогляд, побудований на вірі в людину, у здатність до співпереживання, взаємопідтримки та свободи, є основою психологічного та морального відновлення. Саме він може протистояти тотальному цинізму, що лишається після травм війни.

Україна, яка бореться за свою свободу, потребує нового суспільного контракту, в основі якого – повага до людської особистості, її гідності, прав і свобод. Це неможливо без глибоко вкоріненого гуманістичного мислення, яке має формуватися в освіті, культурі, медіа, політиці.

Гуманізм – не лише філософія, а етичний механізм зшивання зруйнованої тканини довіри в суспільстві.

Висновки. Формування гуманістичного світогляду у процесі вивчення етико-естетичних, філософських, ширше, гуманітарних дисциплін має стати ядром післявоєнного оновлення. Це не означає відмову від технологій чи економічних інновацій. Це означає, що жодна технологія не може бути ціннішою за людину, а жодна реформа – ефективною без морального наповнення. Вища школа повинна готувати не просто фахівців, а морально зрілих громадян, здатних будувати спільноту співпраці, а не агресії.

Майбутнє України – це не лише про відбудову. Це також про пам'ять. Про вшанування жертв. Про мистецьке осмислення трагедії.

Про етичне ставлення до ворога. Про розуміння меж прощення. Усе це – глибоко гуманістичні теми, які мають бути присутніми у публічному дискурсі, освіті, філософії. «Здатність українського суспільства миттєво згуртуватися на захист своєї країни, своїх цінностей – яскраве свідчення могутньої сили духу українців. Людяність та сміливість стали чи не найважливішими факторами, що відрізняють наш народ від країни-агресора» (Андрущенко, 2022, с. 46).

Україна або буде гуманістичною, або залишиться зруйнованою в середині. Гуманізм – це не утопія, а відповідь на питання: як нам жити далі, щоб не повторити жахів минулого? Це шлях, що потребує духовної праці, моральної чесності, сміливості бути людьми навіть у світі, що втрачає людські риси.

Список використаних джерел:

Андрущенко, В. (2015). Філософія освіти XXI століття: у пошуках перспективи. *Філософія освіти*. 1 (3), 6–12. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2450>

Андрущенко, Т. (2022). Війна: духовно-естетичні та моральні цінності – утвердження чи перегляд. *Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності*. Київ, Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 45–48. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38247/Andrushchenko.pdf?sequence=1>

Гончаренко, К. (2020). Коли гуманітарій плакав, або Криза гуманітарної освіти в Україні: симптоми і шляхи лікування. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 26 (1), 142–161. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-9>

Етика: навчальний посібник для педагогів. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023, 510. URL: <http://www.npu-etestet.com.ua/etyka-navchalnyj-posibnyk-dlya-pedagogiv/#more-1674>

Естетика: навчальний посібник для педагогів. Київ: Вид. НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014, 594. URL: <http://www.npu-etestet.com.ua/pidruchnik-estetika/#more-128>

Линдіна, С., Кот, Н. (2024). Освіта і виховання в умовах війни: досвід і виклики для закладів вищої освіти (на прикладі Бердянського державного педагогічного університету). *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, 92 (1 (2)), 61–78. <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.06>

Русаков, С. (2024). Роль та місце філософської освіти і науки в сучасному університеті. *V Академічні Читання пам'яті професора Г. І. Волинки: філософія, наука та освіта*. Львів – Торунь: Liha-Pres, 19–23. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-4>

Хамітов, Н., Крилова, С. (2023). Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія. Київ: КНТ, 295.

Шульга, Т. (2017). Роль навчальної культурологічної практики у формуванні цілісного світогляду студентів. Рекомендовано до друку вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Протокол № 10 від 27 квітня 2017 р.), 27.

Khamitov, N. (2023). The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. *Meta-anthropology of history of 21st century*. Sofia: Kibea, 124.

References:

Andrushchenko, V. (2015). *Filosofia osvity XXI stolittia: u poshukakh perspektyvy* [Philosophy of education in the 21st century: In search of perspective]. *Filosofia osvity*. 1(3), 6–12. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2450> [in Ukrainian].

Andrushchenko, T. (2022). *Viina: dukhovno-estetychni ta moralni tsinnosti – utverdzhennia chy perehliad* [War: Spiritual-aesthetic and moral values – affirmation or revision]. In *Pisliavoienniy svit: liudy, problemy, tsinnosti*. (pp. 45–48). Kyiv: NPU Publishing. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38247/Andrushchenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

Honcharenko, K. (2020). Koly humanitarii plakav abo Kryza humanitarnoi osvity v Ukraini: symptomy i shliakhy likuvannia [When the humanist cried, or the crisis of humanities education in Ukraine: Symptoms and ways of recovery]. *Filosofia osvity*. 26 (1), 142–161. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-9> [in Ukrainian].

Etyka: navchalnyi posibnyk dlia pedahohiv [Ethics: A textbook for educators]. (2023). Kyiv: Publishing House of M. P. Drahomanov UDU. 510 p. Retrieved from: <http://www.npu-etestet.com.ua/etyka-navchalnyj-posibnyk-dlya-pedagogiv/#more-1674> [in Ukrainian].

Estetyka: navchalnyi posibnyk dlia pedahohiv [Aesthetics: A textbook for educators]. (2014). Kyiv: Publishing House of M. P. Drahomanov NPU. 594 p. Retrieved from: <http://www.npu-etestet.com.ua/pidruchnik-estetika/#more-128> [in Ukrainian].

Lyndina, Ye., & Kot, N. (2024). Osvita i vykhovannia v umovakh viiny: dosvid i vyklyky dlia zakladiv vyshchoi osvity (na prykladi Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu) [Education and upbringing in wartime: Experience and challenges for higher education institutions (case of Berdyansk State Pedagogical University)]. *Vyscha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru*. 92 (1 (2)), 61–78. <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.06> [in Ukrainian].

Rusakov, S. (2024). Rol ta mistse filosofskoi osvity i nauky v suchasnomu universyteti [The role and place of philosophical education and science in the modern university]. In *V akademichni chytannia pam'iaty profesora H. I. Volynky: filosofii, nauka ta osvita*. (pp. 19–23). Lviv – Torun: Liha-Pres. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-4> [in Ukrainian].

Khamitov, N., & Krylova, S. (2023). Liudyna i kultura: slovnyk. Filosofska antropohiia, filosofii kultury, kulturolohiia [Human and culture: A dictionary. Philosophical anthropology, philosophy of culture, cultural studies]. Kyiv: KNT. 295 p. [in Ukrainian].

Shulha, T. Yu. (2017). Rol navchalnoi kulturolohichnoi praktyky u formuvanni tsilisnoho svitohliadu studentiv [The role of educational cultural practice in shaping students' holistic worldview]. Recommended for publication by the Academic Council of M. P. Drahomanov National Pedagogical University (Protocol № 10 of April 27, 2017), 27 [in Ukrainian].

Khamitov, N. (2023). The War in Ukraine and the New Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of 21st century. Sofia: Kibea. 124 p. [in English].

Дата надходження статті: 23.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 30.09.2025